

Vrouwetje Gekraagde Roodstaart bij nestingang bij afgezaagde tak Grove Den | Doortje van Dijk

Bosvogels en bosstructuur

Jan Loggen

Bossen zijn er in vele soorten en maten. Het voorkomen van broedvogels is o.a. afhankelijk van nestgelegenheid, voedselaanbod en schuilgelegenheid. Per bostype kan de broedvogelbevolking erg verschillen. Soorten die in het bos voorkomen zijn holenbroeders en vogels die in bomen een nest bouwen (op een dikke kwast of in de kroon) of grond- en struikbroeders. Er is veel variatie in de manieren waarop deze soorten voedsel zoeken. Ze onderscheiden zich door te foerageren in verschillende lagen van het bos of verschillende delen van een vegetatielaag (bladeren, takken, stam) te benutten.

De aanwezigheid van dikke en oude bomen en voldoende structuurvariatie is sterk bepalend voor de samenstelling van de vogelbevolking. Bodemvogels zoals Boompieper, Houtsnip en Nachtzwaluw hebben graag een open, lichtdoorlatende kroonlaag en een ijle struiklaag. Struikvogels zoals Fitis, Heggenmus en Tuinfluiter prefereren daarentegen een grotere bedekking en heterogeniteit van de struiklaag. Stamfoerageerders zoals spechten, Boomklevers, Boomkruipers en mezen zijn afhankelijk van voldoende oude bomen met een groot stamoppervlak en stamvolume. Dode bomen en dood hout zijn extra aantrekkelijk vanwege de grote aantallen insecten en hollen. De zogenaamde luchtfoerageerders, zoals de Grauwe Vliegenvanger en Gekraagde

Roodstaart zijn afhankelijk van hoge bomen en een open kroonlaag. Er zijn ook soorten die meerdere vegetatielagen gebruiken, zoals de Zwartkop, die in de struiklaag broedt maar zowel in de struik- als boomlaag foerageert. Het Nederlandse bos heeft over het algemeen weinig structuur. Vaak ontbreekt de struiklaag met kenmerkende bossoorten zoals Hazelaar, Kardinaalsmuts, Meidoorn, Vlier, Vuilboom, Veldesdoorn en Europese vogelkers.

Vogels als indicator

Vogels bevinden zich relatief hoog in het voedselweb van een bos-ecosysteem, waarbij elke soort een ander deel van het bos bewoont. Hoe gevarieerder de structuur van het bos, hoe meer soorten

er kunnen leven. Broedvogels (een relatief makkelijk te inventariseren diergroep) vormen dan ook een bruikbare indicator voor de natuurwaarde van een bos en rijkdom aan vogelsoorten. Zij kunnen als maatstaf worden gebruikt voor het beheer van bossen.

Soortenrijkdom en samenstelling variëren per bostype. Indicatorsoorten voor bossen op de zandgronden zijn onder meer Glanskop, Boomklever, Appelvink, Holenduif en Kleine Bonte Specht. De mate van aanwezigheid van deze soorten vormt een goede afspiegeling van de natuurwaarde van het bos.

Holenbroeders

Een belangrijk deel van de broedvogelpopulatie in bossen wordt gevormd door holenbroeders. Dit

zijn de soorten die hun nest bouwen in boomholten en daarin hun jongen grootbrengen. Een deel van deze hollenbroeders, zoals de spechten, hakt hun nestholten zelf uit. De meeste hollenbroeders, zoals de Boomklever, Boomkruiper, Kauw, Spreeuw, Gekraagde roodstaart, Bosuil en de meeste mezensoorten zijn afhankelijk van de al in het bos aanwezige hollen.

Natuurlijke hollen kunnen op twee manieren ontstaan, namelijk door inrotting of doordat spechten de holte hebben uitgehakt. Behalve de spechten zijn er enkele soorten mezen die zelf een holte kunnen uithakken, met name de Matkop en de Kuifmees.

Spechten hakken vrijwel ieder jaar een nieuw hol uit en spelen daarmee een grote rol bij het ontstaan van nieuwe hollen.

De verlaten spechtenholten worden door andere hollenbroeders, zoals Boomklever, Gekraagde Roodstaart en Glanskop,

gebruikt. Maar ook andere holbewoners kunnen deze hollen in gebruik nemen, zoals Wespen, Hoornaars of andere insecten. De Zwarte Specht hakt een groter hol, dat geschikt is voor o.a. Bosuil en Holenduif, maar ook voor de Boommarter.

Bos als levensgemeenschap

Bossen zijn complexe levensgemeenschappen, waarin natuurlijke regulatie- en successieprocessen de structuur en de samenstelling bepalen. In een onbeheerd bos is er spontane verjonging en een gevarieerde leeftijdsopbouw, met afwisseling van open en gesloten delen, dood hout, schimmels, insecten, vogels en zoogdieren.

Traditioneel bosbeheer (houtoogst), hoe kleinschalig ook, is te beschouwen als vegetatiebeheer. Het natuurbeheer van bossen vraagt om een visie, waarin het ontwikkelen van een complete boslevensgemeenschap centraal staat.

Soort	Aandeel in bos (%)
Zwarte Mees	97
Kortsnavel Boomkruiper	97
Kruisbek	94
Sijs	93
Zwarte Specht	93
Kuifmees	92
Vuurgoudhaan	92
Goudhaan	91
Keep	90
Fluiter	85
Middelste Bonte Specht	85
Matkop	81
Glanskop	80
Kleine Bonte Specht	79
Boomklever	77
Wielewaal	73
Havik	73
Goudvink	72
Raaf	71
Appelvink	70
Grote Bonte Specht	68
Roodborst	66
Wespendief	62
Draaihals	62
Boomkruiper	61
Staartmees	60
Kleine Barmsijs	60
Bonte Vliegenvanger	58
Bosuil	57
Boompieper	55
Nachtzwaluw	55
Houtsnip	54
Zanglijster	51
Gaai	50

Bosvogels | Theo Verstrael, Henk Sierdsema

Voedselstrategie van vijf soorten spechten | Paul van der Poel

	Bodem	Stam	Takken	Twijgen	Bladeren
Kleine bonte specht		■	■	■	■
Grote bonte specht	■	■	■	■	■
Middelste bonte specht		■	■	■	■
Groene specht	■	■	■		
Zwarte specht	■	■	■		

Afgesloten sluiproute in rustgebied Spanderswoud | Jan Loggen

Bosvogels kunnen hierin een belangrijke rol vervullen, omdat ze een ecologische indicatorfunctie hebben.

Recreatie versus natuur: zonerings

In de meeste aangelegde bossen in Nederland is sprake van perceelsgewijze aanplant, die wordt begrensd door wandel- en/of fietspaden. De grootte van de percelen varieert van 1 tot 5 hectaren. Wanneer percelen erg klein zijn, maar er toch afwisseling is in boomsoorten en leeftijden, kan dit een geschikt biotoop vormen voor o.a. de Merel, Zwartkop, Tjiftjaf en Roodborst. Vogelsoorten van meer aaneengesloten bos, zoals spechten, zijn hier in het nadeel.

Recreatie, ook wandelrecreatie, kan verstoring teweegbrengen op de broedvogel populatie. Dat kan leiden tot nestverlating of een andere nestplaatskeuze, verder weg van de paden. Van roofvogels zoals Sperwer en Boomvalk is bekend dat die zeer gevoelig zijn voor verstoring.

Verstoringseffecten zijn moeilijk aan te tonen, maar de dichtheid aan paden in de Nederlandse bossen is over het algemeen groot. Hoge bezoekersaantallen

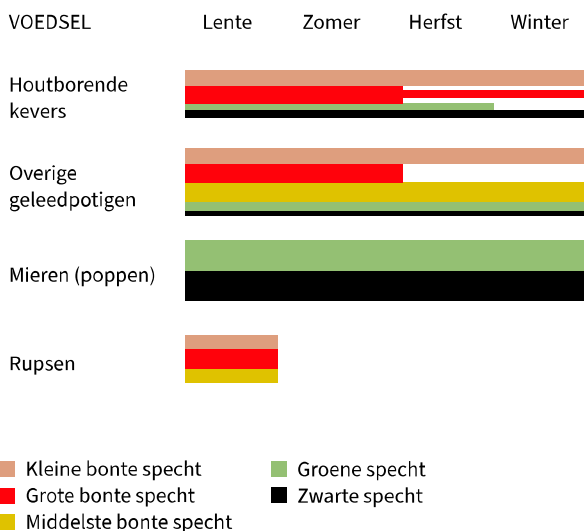

Boomklever in Linde, indicatorsoort voor structureel oud bos | Jan Loggen

en loslopende honden vergroten de kans op verstoring van de fauna. Het instellen van recreatiezonerings is een middel om recreatie uit sommige delen van het bos te weren. In het beheerplan voor het Spanderswoud (Hilversum) uit 1984 werd een zoneringsmodel uitgevoerd. Dit model bestond uit een kernzone van ± 60 ha. De meeste wandelpaden in de

kernzone zijn in die beheerperiode met boomstammen afgesloten. Daar omheen werd een bufferzone gecreëerd met iets meer wandelpaden. In de randzone waren de parkeervoorzieningen e.d. Gezien de toenemende recreatie zou het goed zijn als dit model voor bijvoorbeeld het Spanderswoud weer wordt opgepakt.

Voedselkeuze van vijf spechtenspecies | Paul van der Poel

Theo Verstrael, Henk Sierdsema

Struiklaag in bossen is belangrijk voor struikbroeders zoals:

- Zomertortel*
- Winterkoning
- Roodborst
- Zanglijster
- Merel
- Zwartkop
- Matkop*
- Goudvink

Winterkoning in bramenstruik
Doortje van Dijk

*Soorten Rode Lijst

Spreeuw in oud spechtengat in Zomereik | Jan Loggen

Bronnen:

- Workshop *Van spechtengat naar vleermuishol*, Nardinclant Landschapsbeheer, 1 juli 2023, waar de volgende voordrachten zijn gehouden:
 - * *Spechten, de timmerlieden van het bos*, Paul van der Poel, 2023
 - * *Vogels en bosstructuur*, Henk Sierdsema en Theo Verstrael, Sovon, 2023
 - * *Duurzaam bosbeheer*, Peter Kampen, Goois Natuurreservaat, 2023
- Beheerplan Spanderswoud 1984 – 1989, Gemeente Hilversum
- Themanummer *Vogels en Bosstructuur* 1983. het Vogeljaar 31 (2): 49 -115.

